

НАУКОВО-ОРГАНІЗАЦІЙНА РОБОТА АКАДЕМІКА В. В. ФРОЛЬКІСА В АКАДЕМІЇ МЕДИЧНИХ НАУК УКРАЇНИ (1993–1999 рр.)

У статті висвітлена науково-організаційна робота відомого українського геронтолога академіка В. В. Фролькіса на посаді віце-президента у АМН України. Розкрита діяльність вченого у вирішенні основних наукових завдань Академії: вивчення фундаментальних механізмів життєдіяльності організму та розвитку патології, розробці принципово нових методів діагностики, лікування та профілактики найпоширеніших хвороб людини, шляхів зміцнення здоров'я та продовження життя, розкриття механізмів та профілактики несприятливої дії на організм чинників навколишнього середовища та умов праці.

Ключові слова: Академія медичних наук України, медична наука, наукові програми, охорона здоров'я, пріоритетні напрямки, інтеграція медичної науки, геронтологія, геріатрія.

Здоров'я нації та її демографічний стан залежать передусім від турботи про здоров'я кожного. На зорі незалежності, створення Академії медичних наук було закономірним і необхідним етапом у розвитку медичної науки в нашій державі. Закономірним тому, що українська медична наука мала таку багаторічну історію, пов'язану з іменами видатних учених у галузі теоретичної, клінічної та профілактичної медицини минулого і сьогодення, які створили відомі наукові школи в науково-дослідних установах і вищих медичних навчальних закладах країни. Необхідним тому, що саме Академія як державна наукова організація з проблем медицини та охорони здоров'я, заснована на державній власності, яка діє відповідно до законодавства на самоврядній основі, здатна ефективно вирішувати такі важливі для держави і суспільства завдання, як визначення пріоритетних напрямків розвитку медичної науки, проведення на високому науковому і методичному рівнях фундаментальних і прикладних досліджень, сприяння інтеграції академічної, вузівської та галузевої медичних наук і формування єдиної політики у цій сфері¹.

Створення АМН України підтвердило наміри держави з самого початку своєї незалежності розвивати медичну науку з метою підтримання на належному рівні охорони здоров'я населення України. У 1991 році в Національній академії наук (НАН) України (тоді ще АН УРСР) було організовано відділення проблем медицини. Але провідні вчені-медики розуміли необхідність створення самоврядної наукової організації. Тому ідея створення Академії медичних наук на початку 90-х років минулого століття була дуже актуальною. Законодавчі підстави для її реалізації з'явилися в листопаді 1992 року, коли Верховна Рада України прийняла Закон «Основи законодавства України про охорону здоров'я». У 20-й статті цього документа вперше на такому рівні було проголошено: «Вищою науковою медичною установою України зі статутом самоврядної організації і незалежною у проведенні досліджень і розробці напрямів наукового пошуку є Академія медичних наук України». На виконання цього Закону й було започатковано створення Академії.

24 лютого 1993 року Президентом України був підписаний Указ № 59/93, згідно з яким, було засновано Академію медичних наук, визначено її статус, основні завдання та встановлено чисельність. Невдовзі на виконання цього Указу вийшла Постанова Кабінету Міністрів України від 22.03.1993 р. № 211 «Питання Академії медичних наук України», згідно з якою президентом-організатором Академії призначено академіка О. Ф. Возіанова, названо 25 академіків-засновників, серед яких був відомий вчений у галузі геронтології Володимир Веніамінович Фролькіс. Усі члени Академії – це провідні, висококваліфіковані фахівці у різних галузях

медичної науки. Вони члени багатьох престижних академій світу, які вважають за честь мати у своїх лавах таких вчених. Творчий потенціал АМН України досить високий, здатний вирішувати найскладніші та найактуальніші проблеми медицини².

Метою нашого дослідження стало вивчення на основі аналізу наукової, публіцистичної літератури та архівних документів внеску академіка В. В. Фролькіса у діяльність Академії медичних наук України.

Новостворена Академія медичних наук була покликана ефективно вирішувати такі основні завдання, як визначення пріоритетних напрямів розвитку вітчизняної медичної науки та забезпечення її комплексного розвитку; проведення фундаментальних та прикладних досліджень у галузі медицини та охорони здоров'я; координація та інтеграція академічної, вузівської та галузевої медичної науки з метою вироблення єдиної стратегії у цій сфері, підготовка висококваліфікованих наукових кадрів, розробка пропозицій і рекомендацій щодо розвитку охорони здоров'я, вищої медичної та фармацевтичної освіти. Ці головні завдання, які ставлять перед собою усі аналогічні наукові організації в світі, мають певні особливості у нашій країні. Їх специфіка визначається нашою демографічною ситуацією, фактичним станом здоров'я населення України і таким глобальним чинником, як наслідки Чорнобильської катастрофи.

Президією академії було затверджено три основні напрями, які були важливими для теоретичної та практичної медицини і за якими й нині ведуться науково-дослідні роботи в інститутах АМН України. По-перше, це вивчення фундаментальних механізмів життєдіяльності організму та розвитку патології; по-друге, розробка принципово нових методів діагностики, лікування та профілактики найпоширеніших хвороб людини, шляхів зміцнення здоров'я та продовження життя; по-третє, розкриття механізмів та профілактики несприятливої дії на організм чинників навколишнього середовища (в тому числі радіаційних) та умов праці. Також були визначені 13 наукових установ, які перейшли з Міністерства охорони здоров'я України до складу АМН.

Важливим періодом науково-організаційної діяльності В. В. Фролькіса стала його праця в стінах славетної Академії. Коли виникла ідея про створення Академії, академік В. В. Фролькіс енергійно підтримав цей задум і разом з президентом НАН України, академіком Б.Є. Патеном і академіками М. М. Амосовим, О. Ф. Возіановим, Ю. І. Кундієвим, О. М. Лук'яною, О. О. Шалімовим ініціював її створення. Прийняв активну участь у обговоренні принципів її організації на зустрічі з Президентом України Л. М. Кравчуком.

У подальшому на Загальних зборах АМН було обрано Президентом АМН України академіка О. Ф. Возіанова, віце-президентами АМН – академіків Ю. П. Зозулю і В. В. Фролькіса, головним ученим секретарем – професора Ю. І. Губського. Для В. В. Фролькіса це було яскравим свідченням високого наукового авторитету, визнання його досягнень як вченого-теоретика та організатора науки. На посаді віце-президента АМН України повною мірою розкрився організаторський талант науковця. Академік О. Ф. Возіанов, пригадуючи той період, писав: «Я розумів наскільки В. В. Фролькіс прекрасно освідчений, ерудований, глибокий вчений, теоретик з широким кругозором у багатьох областях медичної науки, необхідний Академії, і тому на чергових Загальних зборах Академії я запропонував вибрати Володимира Веніаміновича віце-президентом. І на цій посаді свої душевні якості він тратив дуже щедро, вносячи в свою діяльність стільки ж творчості, скільки і в науку»³.

Академік В. В. Фролькіс добре розумів важливість цієї події, значення її для розвитку медичної науки в країні, і для розвитку охорони здоров'я. Під керівництвом президента АМН України академіка О. Ф. Возіанова та разом з першим віце-президентом О. П. Зозулею, він здійснював велику роботу для становлення новоствореної Академії. Брав участь в організації всіх видів діяльності АМН України, насамперед, наукової. Ю. Г. Віленський у своїй статті «Печальний оптиміст» писав: «...дев'яності роки. Без сумніву саме в епоху незалежної України Володимир Веніамінович став воістину затребуваним. Він був обраним віце-президентом Академії медичних наук, і спільна діяльність Володимира Веніаміновича разом з академіком Олександром Федоровичем Возіановим, президентом академії, і Юрієм Афанасієвичем Зозулею, віце-президентом АМН України біля академічного керма – прекрасна наукова і організаційна сторінка. Безперечно, знаменний штрих, котрий давав Володимир Веніа-

міновичу новий заряд енергії – співпраця з академіком А. Возіановим. ... взаєморозуміння і абсолютна довіра один до одного, приклад, достойний наслідування...»⁴.

Саме про такий науковий медичний заклад найвищого рівня мріяв академік В. В. Фролькіс, який би об'єднував і координував діяльність кращих представників теоретичної і клінічної науки. Згадуючи про його ставлення до Академії, віце-президент, академік Ю. А. Зозуля писав: «Під час наших бесід і обговорень різних питань Володимир Веніамінович завжди підкреслював, що Академія – це елітарне об'єднання вчених, в котрому повинен панувати стиль доброзичливості, інтелігентності, високої наукової проникливості і нетерпимості до вульгарності та некомпетентності»⁵.

В обов'язки академіка В. В. Фролькіса входили планування наукових досліджень, оцінка якості та ефективності їх результатів, участь в розробці стратегії діяльності Академії. Глибока обізнаність вченого в різних галузях теоретичної та клінічної медицини дозволяла легко орієнтуватись в складних проблемах, висвітлених у наукових роботах різного профілю, виявляти їх слабкі й сильні сторони, оцінювати новизну та оригінальність. Підтвердженням цього є знайдена нами в Інституті архівознавства Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського рецензована програма наукової співпраці на 1997–1998 рр. між Одеським державним університетом МОЗ України, АМН України, Гарвардським університетом США, яка передбачала на підставі вивчення стану здоров'я населення з різних економічних зон України, виявити вплив радіаційного чинника у розвитку онкопатології, вивчення частоти, нозологічних форм онкозахворювань в різних регіонах України, дослідження структури онкопатології населення, що проживає в зоні чистого радіаційного контролю, аналіз молекулярно-генетичних показників у онкохворих і виявлення критеріїв, що визначають роль радіаційного чинника в онтогенезі⁶.

Як керівник академік В. В. Фролькіс брав активну участь в організації та проведенні засідань Президії АМН України і Загальних зборів Академії, створював ділову, вимогливу, і, разом з тим, доброзичливу творчу атмосферу, яка дозволяла вирішувати складні питання, пов'язані з плануванням наукових робіт, прийняттям виважених рішень під час обговорення результатів діяльності наукових установ, і робив це безпомилково, з притаманною йому глибиною і елегантністю. Як згадує М. М. Амосов «вони були буквально святом для слухачів. Якій би темі вони не присвячувались»⁷. На цих засіданнях формувался академічний стиль дискусій. Готуючись до однієї із сесій Академії медичних наук, яка присвячувалась проблемі «Медична наука на рубежі століть» президент АМН УРСР О. Ф. Возіанов пригадує: «Це був 1998 рік, наближалось нове століття, нове тисячоліття, в цьому було щось хвилююче і загадове... В очікуванні цієї події ми всі з ентузіазмом готувалися до наукової сесії і, мабуть, найбільш захопленим серед нас був Володимир Веніамінович. Він, який звик думати категоріями великого масштабу, здавалося, вже був повністю там, у ХХІ столітті, куди так нестримно тягнули його мрії, його думки»⁸.

Неоціненний талант академіка В. В. Фролькіса як науковця, мислителя, ерудованого оратора та інтелігентної людини цінили не тільки у нашій країні, а і за кордоном. Згадуючи про один із виступів В. В. Фролькіса, академік Ю. І. Кундієв писав: «Важко навіть згадати, скільки було доповідей, виступів на важливих і не дуже важливих засіданнях, конференціях, сесіях. І всі вони були яскравими, глибокими, запам'ятовуваними... Їх часто цитували. Своєрідну оцінку його виступу на зборах, присвячених 80-річчю НАН УРСР, дав Президент Російської академії наук Ю. С. Осипов. Звертаючись до академіка Б. Є. Патона, він сказав: «...невдовзі Російська академія наук буде відзначати своє 275-річчя, але у нас немає свого Фролькіса, і такого яскравого виступу не буде, позичте нам його на період проведення ювілею»⁹.

В. В. Фролькіс мав талант на основі добре аргументованих фактах, майстерно, з ораторським блиском, переконувати слухачів. В результаті таких яскравих виступів приймалися важливі наукові та організаційні загальнозначущі рішення. Прикладом цього може служити програмний виступ В. В. Фролькіса на одній із сесій АМН України, на котрій був присутнім Президент України – Л. Д. Кучма. На той час з ініціативи Академії медичних наук України була запропонована національна програма «Здоров'я літніх людей» терміном на 1998–2002 роки. Ця Програма передбачала комплекс заходів у трьох напрямках: поліпшення умов життя і здоров'я літніх людей, оптимізацію системи медико-соціальної допомоги, задоволення

соціально-культурних потреб та стимулювання соціальної активності літніх людей, залучення пенсіонерів до громадської.

На створення та впровадження цієї Програми В. В. Фролькіс приклав чимало зусиль. Академік А. Ю. Зозуля пригадує: «...Президент країни завжди з великою увагою і зацікавленістю вислуховував влучні зауваження і чіткі пропозиції Володимира Веніаміновича. В результаті висловлених ідей та аргументів, надалі, був прийнятий указ про створення президентської програми «Здоров'я літніх людей», котра розроблялася багатьма інститутами АМН і спеціально створеним діагностичним центром». Згадуючи цей період Ю. Г. Віленський писав: «Відомо, що до Володимира Веніаміновича мав велику симпатію Леонід Данилович Кучма, що він слухав його на медичних форумах не тільки з увагою, але і з якоюсь неприхованою повагою і захопленням... завдяки цьому мосту, виникла зокрема, наукова, підтримана Указом Президента України, всеукраїнська програма «Здоров'я літніх людей». Її, як гуманістичний маніфест генерував В. Фролькіс. Це риса майбутнього, і якщо він достойно впровадиться в життя, то стане, по суті, своєрідним живим пам'ятником Володимиру Веніаміновичу»¹⁰. За Указом Президента України Л. Д. Кучми «Про програму «Здоров'я літніх людей» від 10.12.97 № 1347/97, а також за дорученням Прем'єр-міністра України Богатирьової Р. В. від 14.12.97 № 24913/1 на В. В. Фролькіса, як віце-президента Академії медичних наук був покладений контроль за виконанням наказу. Але, нажаль, раптова смерть академіка у 1999 році, не дала здійснитися всім його задумам.

Академік В. В. Фролькіс працюючи в АМН України переймався не лише науковими проблемами. На першому всеукраїнському з'їзді медичних працівників, який проходив 1 жовтня 1999 року, він піднімав питання фінансування медицини і науки: «Зараз у нас є Академія медичних наук України, котра володіє колосальним потенціалом. Більшість її колективів знаходяться у скрутному фінансовому положенні. К. Маркс колись писав формулу: товар – гроші – товар. Для науки, мабуть, правильна така формула: гроші – товар, а потім – ще більше грошей.... Ми знаходимося на порозі нового століття. Будуть створені речовини прицільної дії, будуть створені клонуванням штучні органи власної людини, буде процвітати генно- та генно-регуляторна терапія. У всіх країнах світу відбувається гуманізація науки. Грошей мало на науку, але потрібно концентруватись на пріоритетах. Мені здається, що в країні таким пріоритетом і повинна бути медицина і біологія»¹². У цьому ж виступі вчений піднімає питання про видання української медичної енциклопедії, звертається з проханням до Президента про підтримку, завіряючи, що за цю справу може взятися Академія медичних наук.

Підтвердженням плідної праці у напрямку прогресу української медичної науки на теренах рідної Академії були визначні нагороди академіка: присвоєння звання дійсного члена (академіка) АМН України зі спеціальності «фізіологія» і «геронтологія» (1993), почесна відзнака «За заслуги» III ступеня (1994), премію ім. І. І. Мечникова (1996) та ім. М. Д. Стражеска (1999) посмертно. Найголовнішою нагородою у житті академіка В. В. Фролькіса були Ордени князя Ярослава Мудрого IV та V ступенів (1999).

Отже, діяльність академіка В. В. Фролькіса в Академії медичних наук України стала важливим етапом у вирішенні актуальних питань вітчизняної медичної науки, реформуванні та модернізації галузі охорони здоров'я. Будучи справжнім генератором нових ідей, вченим започатковані нові наукові напрямки досліджень Академії, що відповідали вимогам світового рівню сучасної науки; розроблено та впроваджено низку програм, спрямованих на поліпшення здоров'я людей похилого та старечого віку, оптимізації системи медико-соціальної допомоги, задоволення соціально-культурних потреб та стимулювання соціальної активності літніх людей. В. В. Фролькіс був першим академіком за спеціальністю – «геронтологія», його ідеї та експериментальні доробки мали прикладне застосування в клініках, гігієнічних лабораторіях. Наукові досягнення та організаторська діяльність В. В. Фролькіса в АМН України слугували прикладом для молодих учених, майбутніх організаторів медичної науки в Україні.

¹ Національна Академія Медичних наук України. 20 років: 1993–2013. – К., 2013. – С. 9.

² Медведь В. И. Диалоги о медицине и жизни. – К., 2007. – 491 с.

- ³ Возианов А. Ф. Вспоминая В. В. Фролькиса // Владимир Вениаминович Фролькис. Ученый и Человек: глазами друзей и коллег, хроника жизни и творчества, библиография, публицистика, афоризмы / ред. кол.: Б. Е. Патон, А. Ф. Возианов [и др.]. – К., 2004. – С. 17.
- ⁴ Виленский Ю. Г. Печальный оптимист // Владимир Вениаминович Фролькис. Ученый и человек: глазами друзей и коллег, хроника жизни и творчества, библиография, публицистика, афоризмы / ред. кол.: Б. Е. Патон, А. Ф. Возианов [и др.]. – К., 2002. – С. 59.
- ⁵ Зозуля Ю. А. Эталон интеллекта и творчества // Владимир Вениаминович Фролькис. Ученый и Человек: глазами друзей и коллег, хроника жизни и творчества, библиография, публицистика, афоризмы / ред. кол.: Б. Е. Патон, А. Ф. Возианов [и др.]. – К., 2002. – С. 31–32.
- ⁶ Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Інститут архівознавства. – Ф. 341. – Оп. 1. – Спр. 69. – Арк. 5–10.
- ⁷ Амосов Н. М. Душа ученого и человека // Владимир Вениаминович Фролькис. Ученый и Человек: глазами друзей и коллег, хроника жизни и творчества, библиография, публицистика, афоризмы / ред. кол.: Б. Е. Патон, А. Ф. Возианов [и др.]. – К., 2002. – С. 22.
- ⁸ Возианов А. Ф. Вказ. праця. – С. 18.
- ⁹ Кундиев Ю. И. Мы его не убергли // Владимир Вениаминович Фролькис. Ученый и Человек: глазами друзей и коллег, хроника жизни и творчества, библиография, публицистика, афоризмы / ред. кол.: Б. Е. Патон, А. Ф. Возианов [и др.]. – К., 2002. – С. 26–27.
- ¹⁰ Виленский Ю.Г. Вказ. праця. – С. 61.
- ¹¹ Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського. Інститут архівознавства. –Ф. 341. – Оп. 1. – Спр. 71. – Арк. 8–10.
- ¹² Фролькис В. В. Правда, а не «возвышающий обман» // Вісник Національної Академії наук України, 1999. – № 12. – С. 28–37.

В статье освещена научно-организационная работа известного украинского геронтолога академика В.В. Фролькиса на должности вице-президента в АМН Украины. Раскрыта деятельность ученого в решении научных задач Академии: изучение фундаментальных механизмов жизнедеятельности организма и развития патологии, разработке принципиально новых методов диагностики, лечения и профилактики наиболее распространенных болезней человека, путей укрепления здоровья и продления жизни, раскрытие механизмов и профилактики неблагоприятного воздействия на организм факторов окружающей среды и условий труда.

Ключевые слова: Академия медицинских наук Украины, медицинская наука, научные программы, здравоохранение, приоритетные направления, интеграция медицинской науки, геронтология, гериатрия.

The article highlights scientific and organizational work of the famous Ukrainian academician gerontologist V. V. Frolkis as vice president of the Academy of Medical Sciences of Ukraine. Academic activities in solving of key scientific objectives of the Academy were analyzed: the study of the fundamental mechanisms of organism and the development of pathology, the development of innovative methods of diagnosis, treatment and prevention of common human diseases, ways of strengthening health and prolonging life, opening mechanisms and prevention of unfavorable effects on the body of environmental factors and working conditions.

Keywords: The Academy of Medical Sciences of Ukraine, medical science, research programs, strengthening health, priority directions, integration of medical science, gerontology, geriatrics.